

Milada Rigasová

Teplo milná květěna v okolí Kurdějova v Hustopečské pahorkatině

Hustopečská pahorkatina leží na jihozápadním okraji Ždánického lesa. U Kurdějova dosahuje nejvýše kótou Holý vrch (410 m n. m.). Kdysi byla většina pahorkatiny kryta teplomilným listnatým, většinou dubovým lesem. Uprostřed něho byla zakládána nejméně od poloviny 11. století lidská sídla. Les byl postupně klučen, až zbyly jen menší lesní celky mezi Klobouky, Diváky, Kurdějovem a Kobylím. Území má pahorkatinný ráz s členěnými hřbety a hluboce zaříznutými žleby. Oblast patří mezi nejteplejší území Moravy s malým ročním srážkovým úhrnem, daří se zde teplomilným druhům ovocných stromů a vinné révě.

Botanická hodnota celé oblasti je všeobecně známa (např. Grulich 1995, Hartman 1958, Hrabětová-Uhrová 1958, Neuhäusl et Neuhäslová-Novotná 1968–1969, Reitmayer 1968, Rigasová 1995a–b, Sedláček 1979, Sedláček et Dvořák 1983, Šumberová 1995, Valoušek 1928), a potvrzuje ji i vyhlášení přírodních rezervací Kamenný vrch v roce 1956, jakož i Zázmoníky, Nosperk, Roviny, Velký Kuntínov a Hrádek v roce 1986. Účelem jejich zřízení je ochrana travinobylinné teplomilné vegetace a lesů dubových, dubohabrových a dubohabrových bučin.

V letech 1996–1997 jsem provedla botanický inventarizační průzkum Kamenného vrchu a okolí, který má sloužit jako podklad pro jednání o rozšíření stejnojmenné přírodní rezervace o území asi 14 hektarů, které ji obklopuje.

V rámci systematického botanického průzkumu Břeclavska jsem ve stejných letech provedla i botanický průzkum okolí Kurdějova v území mezi Kurdějovem, Diváky a Boleadicemi. Zaměřila jsem se především na ostrůvky xerothermních trávníků převážně uprostřed teplomilných doubrav. Navštívené lokality svým charakterem připomínají xerothermní trávníky Kamenného vrchu, rozdíly jsou jen ve výskytu několika vzácných druhů rostlin. Příkladem může být ojedinělý výskyt hadince nachového (*Echium russicum*) na Kamenném vrchu nebo výskyt tořiče včelovitého (*Ophrys apifera*) na Lipinách u Kurdějova.

Na zkoumaném území se jako botanicky nejhodnotnější ukázala lokalita Lipiny. Leží asi 2 km východně od obce Kurdějov. Rozprostírá se zčásti na jihojihozápadním svahu Předního koutu a zčásti na jihojihovýchodním svahu Holého vrchu (410 m n. m.). Celé území má rozlohu asi 20 ha, jeho nadmořská výška se pohybuje od 329 do 390 m n. m. Geologický podklad tvoří vápnitý pískovec se slinitým tmelem a vápencové brekcie (Hosák 1924).

Část lokality na jihojihovýchodním svahu Holého vrchu je porostlá xerothermním trávníkem s roztroušeným náletem keřů a sousedí s teplomilnou doubravou. Tato část byla v minulosti využívána jako meruňkový sad a vinice. Přibližně od poloviny šedesátých let zůstává ladem.

Jihojihozápadní svah Předního koutu kryje sprašová doubrava asociace *Quercetum pubescenti-roboris* (Zólyomi 1957) Michalko et Džatko 1965 (Chytrý 1995) s několika různě velkými ostrůvky xerothermních trávníků. Na okrajích ostrůvků je charakteristický roztroušený výskyt borovice lesní (*Pinus sylvestris*). Svahy obou částí zkoumaného území jsou orientovány k jihu až jihozápadu.

Pokud je mi známo, lokalita Lipiny není zatím jmenovitě v botanické literatuře uváděna. Pouze jihojihovýchodní svah Holého vrchu může zasahovat do Reitmayerem (Reitmayer 1968) uváděné lokality „Holý vrch severně Kurdějova“. Tomuto nebo blízkému území Hustopečské pahorkatiny se věnovala i Hrabětová -Uhrová (Hrabětová-Uhrová 1958). Příležitostně zde bádali i další botanikové (např. Grulich, Jatiová, Polák, Sutorý, Šmiták a Vicherek), což dokládají sběry uložené v herbářích Regionálního muzea v Mikulově, jakož i Moravského zemského muzea a Masarykovy univerzity v Brně (např. Jatiová et Šmiták 1996). Blízkému území na jih od Hustopeč se věnovali Sedláček a Dvořák (Sedláček 1979, Sedláček et Dvořák 1983).

Na lokalitě Lipiny jsem zjistila výskyt 250 druhů semenných rostlin. Více než 30 z nich je na seznamu zvláště chráněných druhů rostlin přílohy č. II vyhlášky Ministerstva životního prostředí České republiky č. 395/1992 Sb. Vědecká jména rostlin jsou upravena podle Dostála (1989).

Rostou zde 4 kriticky ohrožené druhy: tořič včelovitý (*Ophrys apifera*), čilimník bílý (*Chamaecytisus albus*), pětiprstka žežulník horská (*Gymnadenia conopsea* subsp. *montana*) a len chlupatý (*Linum hirsutum*); 12 silně ohrožených druhů: vstavač osmahlý (*Orchis ustulata*), kruštík růžkatý (*Epipactis muelleri*), koniklec luční český (*Pulsatilla pratensis* subsp. *bohémica*), koniklec velkokvětý (*Pulsatilla grandis*), kozinec rakouský (*Astragalus austriacus*), vstavač vojenský (*Orchis militaris*), pětiprstka žežulník pravá (*Gymnadenia conopsea* subsp. *conopsea*), kozinec rakouský (*Astragalus austriacus*), kosatec trávolistý (*Iris graminea*), kosatec pestrý (*Iris variegata*), kavyl sličný (*Stipa pulcherrima*) a sinokvět měkký (*Jurinea mollis*); a 19 ohrožených druhů: lilie zlatohlávek (*Lilium martagon*), modravec tenkokvětý (*Leopoldia tenuiflora*), hadí mord nachový (*Scorzonera purpurea*), len žlutý (*Linum flavum*), len tenkolistý (*Linum tenuifolium*), koulenka vyšší (*Globularia punctata*), sasankovka lesní (*Anemone sylvestris*), medovník velkokvětý (*Melittis melissophyllum*), vemeník dvoulistý (*Platanthera bifolia*), kavyl Ivanův (*Stipa joannis*), hlaváček jarní (*Adonanthe vernalis*), okrotice bílá (*Cephalanthera damasonium*), zlatovlásek obecný (*Crinitina linosyris*), kozinec vičencovitý (*Astragalus onobrychis*), třemdava bílá (*Dictamnus albus*), hvězdnice chlumní (*Aster amellus*), zvonek sibiřský (*Campanula sibirica*), dub pyřitý (*Quercus pubescens*), divizna brunátná (*Verbascum phoeniceum*).

Zachovalá přirozená společenstva xerothermních trávníků jsou začátkem jara charakterizována hojným výskytem hlaváčku jarního (*Adonanthe vernalis*), sasankovky lesní (*Anemone sylvestris*), jakož i roztroušeným výskytem koniklece velkokvětého (*Pulsatilla grandis*). Ojediněle zde rozkvétá koniklec luční český (*Potentilla pratensis* subsp. *bohémica*). Po nich následují hadí mord španělský (*Scorzonera hispanica*) a kakost krvavý (*Geranium sanguineum*). V květnovém a červnovém aspektu se nápadně uplatňuje vítod větší (*Polygala major*), čilimník bílý (*Chamaecytisus albus*), pcháč panonský (*Cirsium pannonicum*), oman srstnatý (*Inula hirta*), len tenkolistý (*Linum flavum*), pětiprstka žežulník (*Gymnadenia conopsea*) a náholník plamatý (*Tromsdorfia maculata*). Pro letní měsíce jsou typické koberce bílojetele pětিলistého (*Dorycnium germanicum*) a běložárky větvitě (*Anthericum ramosum*). V září a říjnu v aspektu xerothermních trávníků převládá zlatovlásek obecný (*Crinitina linosyris*), ojediněle se objevuje hvězdnice chlumní (*Aster amellus*). Dominantními druhy bylinného patra zalesněných částí a okrajů lesních světlin jsou válečka prapořitá (*Brachypodium pinatum*), lipnice úzkolistá (*Poa angustifolia*), hojně se vyskytují také hlístník hnězdák (*Neottia nidus-avis*), třemdava bílá (*Dictamnus albus*), kosatec pestrý (*Iris variegata*). Několik větších kolonií vytváří kosatec trávolistý (*Iris graminea*), ojediněle se objevuje modravec chocholatý (*Leopoldia comosa*).

Snad nejzajímavější je nález tořiče včelovitého (*Ophrys apifera*; Rigasová 1997 MMI¹) v jihojihovýchodní části Lipin pod Holým vrchem (čtverec 7066 síťového mapování středoevropské flóry). Na Moravě byl tento druh poprvé zaznamenán teprve v roce 1980 u Horního Němčí v Bílých Karpatech v nadmořské výšce asi 450 m. Druhou lokalitou je oblast kolem Radějova. V roce 1991 byl objeven také v katastru Archlebova na jižním okraji Ždánického lesa, z roku 1990 pochází nález na školním dvoře v Dolním Němčí (Jatiová et Šmiták 1996).

Na Lipinách jsem pozorovala dva jedince vzdálené od sebe asi 1 m. Tořiče zde rostou na keřnaté stráni společně s hlaváčkem jarním (*Adonanthe vernalis*), lnem chlupatým (*Linum hirsutum*), bílojetelem německým (*Dorycnium germanicum*) a pcháčem panonským (*Cirsium pannonicum*). Na Lipinách jsem zaznamenala výskyt dalších druhů rostlin z čeledi vstavačovitých: vstavače osmahlého (*Orchis ustulata*), pětiprstky žežulníku pravého (*Gymnadenia conopsea* subsp. *conopsea*) a pětiprstky

¹ Herbář Regionálního muzea v Mikulově.

žežulníku mnohokvětého (*Gymnadenia conopsea* subsp. *densiflora*), vstavače vojenského (*Orchis militaris*), vemeníku dvoulistého (*Platanthera bifolia*). Na jihozápadním okraji lokality roste také krušík růžkový (*Epipactis muelleri*) a krušík šírolistý (*Epipactis belleborine*). Další zajímavé nálezy se dají očekávat.

Terénní reliéf nepříznivý pro současné zemědělství, jakož i příznivá shoda ekologických a historických okolností přispěla k tomu, že lokalita Lipiny se vyvinula v botanicky velmi hodnotný ostrůvek xerothermního flóry a vegetace v lesnaté a zemědělsky intenzivně obdělávané krajině. Po válce došlo k vysídlení téměř všech původních německy mluvících obyvatel a obec má dnes sotva jednu čtvrtinu z původního počtu asi 1000 obyvatel. Většina z nich je navíc zaměstnána v průmyslu v blízkých Hustopečích. Svahy s větším sklonem v katastru Kurdějova zůstávají proto již po desetiletí neobdělané. Vzhledem k velké botanické hodnotě výše popsaných xerothermních keřnatých trávníků, hlavně však s ohledem na změny majetkoprávních vztahů k pozemkům, je vhodné zajistit lokalitu nějakou formou územní ochrany.

Použitá literatura

- Dostál J. (1989): Nová květena ČSSR. – Praha.
- Grulich V. (1995): Přírodní poměry nejjižnější Moravy a Záhorské nížiny. – Zpr. Čes. Bot. Společ., Praha, 30, Suppl.1995/1: 19–22.
- Hartman Z. (1958): Xerothermní květena území jižně Ždánického lesa. – Ms. [Dipl. práce; depon. in: Kat. syst. bot. a geobot. PŘF MU Brno.]
- Hosák L. (1924): Vlastivěda Moravská. II. Místopis. Hustopečský okres. – Brno.
- Hrabětová-Uhrová A. (1958): O vegetačních poměrech na Hustopečsku s příspěvkem k taxonomii některých keřů. – Pr. Brněn. Zák. Čs. Akad. Věd, Brno, 30/6: 221–280.
- Chytrý M. (1995): Předběžný přehled společenstev teplomilných doubrav jižní Moravy a západního Slovenska. – Zpr. Čes. Bot. Spol., Praha, 30(1995): 61–68.
- Jatiová M. et Šmiták J. (1996): Rozšíření a ochrana orchidejí na Moravě a ve Slezsku. – Brno.
- Neuhäusl R. et Neuhäuslová-Novotná Z. (1968–1969): Floristický materiál ke květeně Moravy I–III. – Zpr. Čes. Bot. Společ, Praha, 3: 147–160, 1968; 4: 29–47 et 86–105, 1969. Praha, 3: 17–21.
- Reitmayer J. (1968): Příspěvek ke květeně jihomoravské pahorkatiny. – Zpr. Čes. Bot. Společ.
- Rigasová M. (1995b): Botanický inventarizační průzkum lokality Jesličky v katastru Němčičky. – Ms. [Depon. in: Regionální muzeum Mikulov.]
- Rigasová M. (1995a): Botanický inventarizační průzkum lokality Zázmonický II v katastru Bořetice. – Ms. [Depon. in: Regionální muzeum Mikulov.]
- Sedláček J. (1979): Floristická studie jihovýchodní části Hustopečské pahorkatiny. – Ms. [Dipl. práce; depon. in: Kat. syst. bot. a geobot. PŘF MU Brno.]
- Sedláček J. et Dvořák F. (1983): Vzácné a ohrožené druhy jihovýchodní části Hustopečské pahorkatiny. – Zpr. Čes. Bot. Společ., Praha, 19: 61–66.
- Šumberová K. (1995): Vybrané lokality xerothermní flóry v jižní části Hustopečské pahorkatiny. – Zpr. Čes. Bot. Společ., Praha, 30, suppl. 1995/1: 103–112.
- Valoušek B. (1928): Včelník rakouský (*Dracocephalum austriacum* L.) nová rostlina na Moravě. – Příroda, Brno, 21: 258–260.

Iris graminea - kosatec trávolistý